

บทบาทและจริยธรรมของสื่อในสังคมไทยหลังโควิด

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์ประเวช วัฒนา

ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ปาฐกถา สภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติ ในวาระก่อตั้งครบ ๒๓ ปี

ณ วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓

บทความประกอบการบรรยาย “ประเทศไทยหลังโควิด” โดย ประเวช วัฒนา

ปาฐกถา ณ คณะสังคมศาสตร์ มศว. เมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑.

ความสำคัญอย่างยิ่งยวดของการสื่อสาร

ในการก้าวข้ามวิกฤตการณ์ใหญ่ในปัจจุบัน

สังคมปัจจุบัน ต่างจากสังคมโบราณโดยสิ้นเชิง ที่เชื่อมโยงกันหมดทั้งโลกในทุกมิติ วิกฤตโควิด-19 แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีว่าเมื่อเชื้อโคโรนาไวรัสสามารถเข้าคนคนหนึ่งได้ ก็ระบาดไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบทุกมิติ ทั้งสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การสื่อสารสุขภาพ ฯลฯ

ความเชื่อมโยงยาวไกลทุกมิติอย่างซับซ้อน ทำให้เกิดระบบซับซ้อน (Complexity system) เกินความเข้าใจของมนุษย์ และเกินความสามารถที่จะจัดการได้ ทำให้สะสมปัญหาจนวิกฤตทั่วโลก เช่น วิกฤตความยากจนและเหลื่อมล้ำสุดๆ วิกฤตเศรษฐกิจซ้ำแล้วซ้ำเล่า วิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตการเมือง ความรุนแรงต่างๆ รวมทั้งการก่อการร้ายสากล การอพยพของผู้คนเป็นร้อยล้านคน และความเครียดในตัวมนุษย์เอง

วิกฤตการณ์ต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งรวมเรียกว่าวิกฤตอารยธรรม (Civilization crisis) ไม่มีใครแก้ได้ เมื่อวิกฤตโควิดจึงมา

โควิด-19 เป็นธรรมชาติที่มาเตือนมนุษยชาติว่า พัฒนาไม่ถูกต้องตามความจริงทางธรรมชาติ ต้องปรับตัว ถ้ายังปรับไม่ได้ธรรมชาติก็จะเตือนซ้ำๆ อีก และแรงขึ้นเรื่อย จนแรงพอที่มนุษยชาติจะปรับตัวได้ ทุกประเทศควรปรับตัวไปสู่สังคมใหม่หลังโควิด ทั้งหมดนี้ซับซ้อนและยากอย่างยิ่งยวด การสื่อสารสาธารณะให้เกิดความเข้าใจอย่างทั่วถึงจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการที่สังคมจะสามารถก้าวข้ามสภาวะวิกฤตแห่งความซับซ้อน

๒.

สังคมใหม่ หลังโควิด เป็นเช่นไร

ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด อะไรที่ผิดไปจากกฎของธรรมชาติ ก็จะไปสู่ปัญหาและสภาวะวิกฤต

ธรรมชาติเป็นเช่นใด

สรรพสิ่งในธรรมชาติ ล้วนเชื่อมโยงเป็นองค์รวม (Wholeness) หนึ่งเดียว และพยายามรักษาดุลยภาพ

ถ้ามีการเสียสมดุล เพราะเหตุใดก็ตาม ธรรมชาติจะปรับไปหาสมดุล ในการปรับนั้นทำให้เกิดความรุนแรงขึ้น เช่น ฟ้าผ่า คือการปรับสมดุลของประจุไฟฟ้าซึ่งต่างกันมาก หรือแผ่นดินไหว และภูเขาไฟระเบิด เกิดขึ้นจากการปรับสมดุลระหว่างแรงดันภายในภายนอกที่เหลื่อมล้ำมากเกินไป

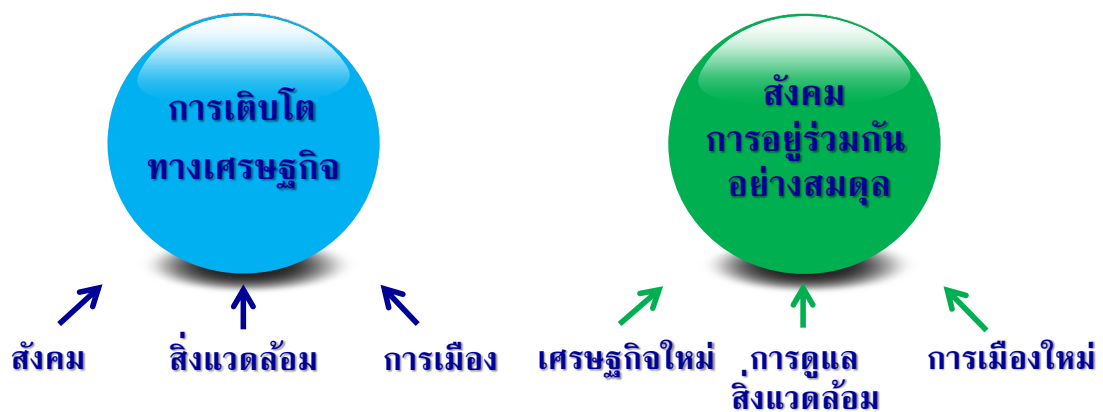
การพัฒนาสมัยใหม่ แม้มีการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาก และสามารถทำสิ่งมหัศจรรย์ต่างๆ แต่นำไปสู่การเสียสมดุลในทุกมิติ เช่น สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และในตัวมนุษย์เอง เมื่อเสียสมดุลก็ปั่นป่วนวุ่นวายรุนแรง

วิกฤตการณ์ปัจจุบัน คือ วิกฤตแห่งการเสียสมดุล

เพราะฉะนั้น สังคมใหม่หลังโควิดต้องเป็น **สังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม**

ตรงนี้ต้องตระหนักกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงตัวตั้งในการพัฒนาแล้ว

เดิมเราเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง คือเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ๆ ต้องมาอนุโลมตามการเติบโตทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการเมืองการปกครอง สังคม สิ่งแวดล้อม ยิ่งผลักดันให้เศรษฐกิจเติบโต อย่างอื่นยิ่งเสียสมดุล จึงเกิดความเหลื่อมล้ำสุดๆ และธรรมชาติเสียสมดุล

(ก) การพัฒนาแบบเก่า เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง นำไปสู่ปัญหาทางสังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง

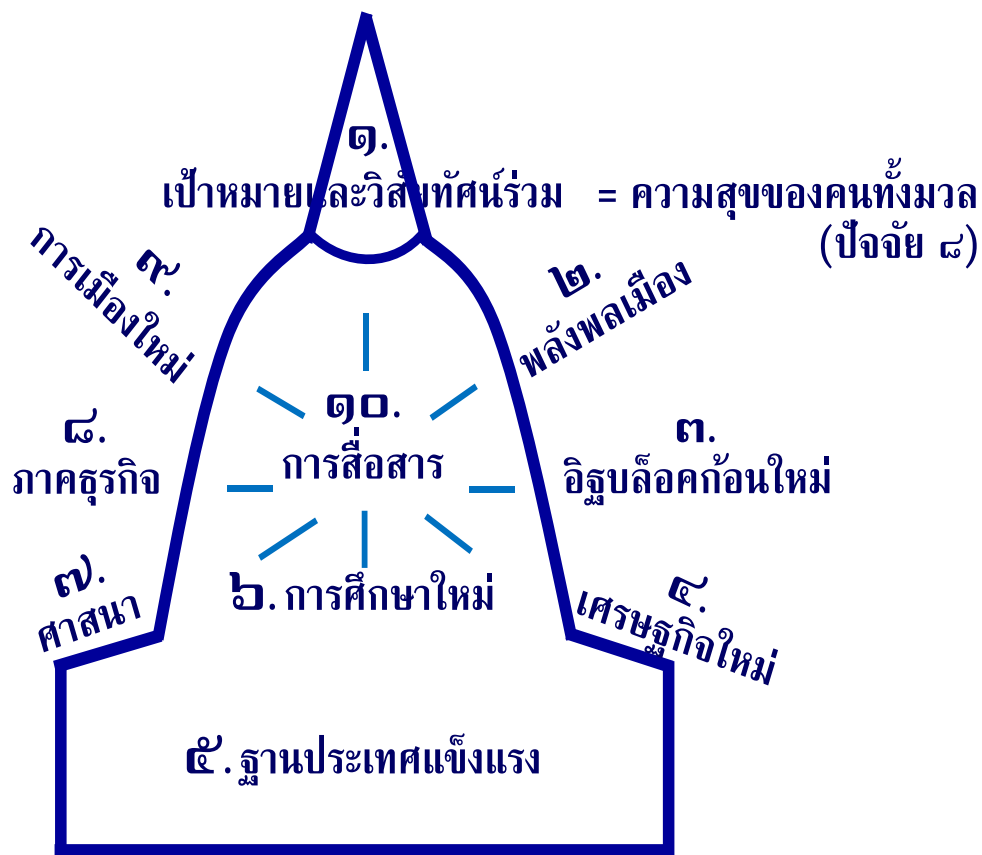
(ข) ประเทศไทยยุคใหม่ เอาสังคมคือการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง เศรษฐกิจ และอื่นๆ ต้องปรับตัวใหม่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

ประเทศไทยยุคใหม่หลังโควิด ต้องเอาสังคมหรือการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลเป็นตัวตั้ง ระบบเศรษฐกิจและอื่นๆ ต้องปรับตัวมาหนุนการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล นี่คือการเปลี่ยนแปลงใหญ่ประเทศไทยและโลก

๓.

มรรควิธี ๑๑ ประการ สู่สังคมใหม่หลังโควิด

ในบทความเรื่อง “ประเทศไทยหลังโควิด” * ผู้เขียนได้พูดถึงมรรควิธี ๑๑ ประการ สรุปรูป
รูปพระเจดีย์ข้างล่างนี้

๑๑. สุขภาพคือทั้งหมด (Health is the Whole)

มรรควิธี ๑๑ ประการ ที่บูรณาการกันสร้างประเทศไทยหลังโควิด เพื่อความสุขของคนทั้งหมด

* “ประเทศไทยหลังโควิด” โดย ประเวศ วะสี ปาฐกถา ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๓

ในรูปนี้จะเห็นว่าใน มรรควิธี ๑๑ ประการนั้น ได้วางเรื่องการสื่อสาร หรือมรรควิธีที่ ๑๐ ไว้ตรงจุดกลาง เพราะเป็นเครื่องมือที่จะเชื่อมโยงการพัฒนาทั้งหมด มรรควิธีทั้ง ๑๑ จะไม่นำมากล่าวในที่นี้ แต่จะอ่านได้จากบทความเรื่อง “ประเทศไทยหลังโควิด” ที่เป็นเอกสารประกอบคำบรรยาย

ในที่นี้เพียงต้องการแสดงว่าการสื่อสารเป็นศูนย์กลางที่จะเชื่อมการพัฒนาทั้งหมด ฉะนั้นจึงควรให้ความสนใจแก่บทบาทของสื่อในสังคมหลังโควิด และถือเป็นภารกิจร่วมกันที่จะต้องส่งเสริม สนับสนุนสมรรถนะของสื่อมวลชน ให้สามารถทำหน้าที่ที่สำคัญยิ่งนี้ให้ได้ดีที่สุด

๔.

บทบาทของสื่อในสังคมใหม่หลังโควิด

สังคมใหม่หลังโควิดเป็นสังคมที่จะต้องพัฒนาด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่ และใช้มรรควิธีใหม่ ดังที่พูดถึงมรรควิธี ๑๑ ประการในตอนที่ ๓ บทบาทของสื่อคือ ศึกษาให้เข้าใจประเด็นต่างๆ ที่ซับซ้อนเหล่านี้ แล้วทำการสื่อสารทุกช่องทางให้สังคมรู้สถานการณ์ความเป็นจริง หลักการ และวิธีการ ที่จะก้าวไปข้างหน้าเพื่อร่วมสร้างสรรค์สังคมใหม่ ซึ่งเป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลในทุกระดับ

ประเด็นใหญ่ที่สุดจึงอยู่ที่ว่าทำอะไรสื่อมวลชนจึงจะมีฉันทะและวิริยะที่จะศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่ซับซ้อนและยาก เราคงจะต้องหาวิธีอันหลากหลาย เช่น

- (๑) สภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติ และสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย จัดปาฐกถาเป็นประจำที่สมาคมในชุด “ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิด” ถ้าทำให้รู้สึกว่าเป็นปาฐกถาที่สำคัญและมีเกียรติ ก็เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักข่าวจำนวนมากได้
- (๒) จัดตั้งรางวัลแบบรางวัล พูลิตเซอร์ สำหรับนักข่าวที่สามารถเขียนข่าวสารคดีดีเด่นที่ค้นคว้าข้อมูลมาประกอบการเขียนเป็นอย่างดี ทั้งนี้โดยเจรจากับภาคธุรกิจและรัฐวิสาหกิจบางแห่งในเรื่องการสนับสนุนเงินรางวัล
- (๓) มีทุนสนับสนุนให้นักข่าวไปทำปริญญาโทในมหาวิทยาลัย โดยเจรจากับมหาวิทยาลัยในเรื่องให้มีหลักสูตรพิเศษที่นักข่าวสามารถทำอาชีพไปด้วยศึกษาปริญญาโทไปด้วย โดยเน้นการศึกษาค้นคว้าให้มีความรู้กว้างขวาง

๕.

จริยธรรมของสื่อในสังคมที่ซับซ้อน

หลักการของจริยธรรมของสื่อก็คือ สิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสสอนในเรื่องสัมมาวาจานั่นเอง กล่าวคือ “**สัมมาวาจา**” ประกอบด้วย

๑. จะพูดอะไรต้องเป็นความจริง มีที่มา มีที่อ้างอิง

๒. พูดเป็นปยวาจา ไม่พูดส่อเสียด หรือยุยงก่อให้เกิดความแตกแยก

๓. พูดถูกกาลเทศะ

๔. พูดแล้วเกิดประโยชน์

ลองพิจารณาดูการพูดจากันในสังคม จะเห็นว่าหาเป็นไปตามหลักการ ๔ ประการข้างต้น ไม่ ประการแรกไม่คำนึงถึงความจริง มีที่มา มีที่อ้างอิง แม้แต่นักวิชาการ พูดกันแพล้บๆ ต่อๆ กันไป แบบนินทาว่าร้าย โดยไม่คำนึงถึงว่าเป็นความจริงหรือไม่ เป็นธรรมหรือไม่ ยิ่งในทางการเมืองที่แบ่งข้างแบ่งขั้ว ปยวาจาค่อนข้างขาดแคลน บริภาษกรรมค่อนข้างดกตื้น แม้ในหมู่นักวิชาการบ่อยๆ ครั้ง การวิพากษ์วิจารณ์ใช้ถ้อยคำรุนแรงกล่าวหากัน ฉะนั้นในหลักการข้อ ๓ และ ๔ คือพูดถูกกาลเทศะ และพูดแล้วเกิดประโยชน์ก็ตกไปโดยปริยาย

จะเห็นว่า “**สัมมาวาจา**” ตามที่พระพุทธเจ้าสอนมีความสำคัญยิ่ง แต่ค่อนข้างขาดแคลน เพราะต้องการสติ ต้องการปัญญา ต้องการจริยธรรมสูง แม้เพราะเหตุนั้น “**สัมมาวาจา**” จึงน่าจะเป็นจริยธรรมของสื่อ

ในข้อแรกนั้น ในสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมที่ซับซ้อน “ความจริง” ซ่อนอยู่ในความซับซ้อน ไม่สามารถเข้าถึงได้จากการรับรู้แบบตื้นๆ สื่อจึงต้องมีสมรรถนะที่จะสืบสวนสอบสวนให้ได้ความจริงที่ซ่อนอยู่ในความซับซ้อน หรืออีกนัยหนึ่งสามารถคลี่ความซับซ้อนออกมาให้สาธารณะเข้าถึงความจริงได้ มิฉะนั้นสาธารณะจะได้รับรู้แต่ความไม่จริง เมื่อสาธารณะไม่สามารถรับรู้ความจริง สติปัญญาก็จะบิดเบี้ยวไป ไม่สามารถพัฒนาตนและส่วนรวมให้เจริญได้ ใครก็ตามที่สื่อความไม่จริง ต่อสาธารณะจึงทำบาปหนัก

ฉะนั้น ข้อนี้จึงเป็นจริยธรรมของสื่ออย่างเอกอุ แต่ยากนักหนา คือ ความสามารถในการหาความจริงในความซับซ้อน ความมีมายาคติ และบางครั้งก็ในความหลอกลวง แล้วนำมาสื่อต่อสาธารณะด้วยปิยวาจาอย่างถูกกาลเทศะ และคำนึงถึงการก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

จริยธรรมของสื่อดังกล่าวคือ สมรรถนะในการเข้าถึงความจริง ยากที่จะเกิดขึ้นเองโดยปราศจากการส่งเสริมสนับสนุน และโดยคำนึงถึงว่าถ้าสื่อสามารถสื่อความจริงให้สาธารณะรู้โดยทั่วถึง เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาตนและส่วนรวมให้เจริญ จึงเป็นเรื่องที่บ้านเมืองจะต้องลงทุนในเรื่องนี้ ไม่ใช่ปล่อยให้วงการสื่อไปคู้ยเหี้ยหากินเองอย่างลำบากยากแค้นดังที่ผ่านมา นี่เป็นเหตุผลของการเสนอให้มีการสร้างเครื่องมือเชิงสถาบันสำหรับการพัฒนาการสื่อสารสาธารณะ ดังจะกล่าวต่อไปในตอนที่ ๖

หลักการของสัมมาวาจาในข้อ ๒ ๓ และ ๔ คือ **พูดเป็นปิยวาจา พูดถูกกาลเทศะ พูดแล้วเกิดประโยชน์** เป็นจริยธรรมที่ละเอียดอ่อน ที่เรียนรู้แบบท่องจำได้ยาก แต่ต้องเรียนรู้ในการปฏิบัติ ที่ได้รับการชี้แนะจากสื่อมวลชนอาวุโส ที่มีประสบการณ์และเป็นพหูสูตร ถ้ามีรายการ**เสวนาสื่อมวลชนพบผู้อาวุโส** เป็นประจำวัน อาจเป็นการรับประทานอาหารกลางวันร่วมกันที่ สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย โดยผู้อาวุโสในวงการสื่อที่เป็นที่เคารพนับถือของรุ่นน้อง หรือรุ่นลูกหลาน สละเวลามาคุยกับคนรุ่นใหม่ และมีวิธีแนะนำอย่างแนบเนียนมีเสน่ห์ ก็จะเป็นการช่วยพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้มีความกลมกล่อมหรือวัฒนธรรมที่ดี อันเป็นฐานให้ปัญญารุ่งโรจน์ต่อไปในอนาคต

๖.

ข้อเสนอการสนับสนุนสื่อมวลชนเชิงสถาบัน

“ถ้าสามารถฝึกอบรมสื่อมวลชนให้มีคุณภาพสูงสัก ๑,๐๐๐ คน ประเทศไทยจะเปลี่ยน”

บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา

ประมาณ ๑๕ ปีมาแล้ว อาจารย์บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา อดีตคณบดีคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปราศรัยกับผมด้วยข้อความข้างต้น และว่าต้องการงบประมาณ ๔๐๐ ล้านบาท เพื่อตั้งสถาบันพัฒนาสื่อมวลชน แต่ผมไม่สามารถหางบประมาณดังกล่าวให้ท่านได้

ที่จริงงบประมาณดังกล่าวต้องถือว่าน้อยนิด ถ้าเทียบกับประโยชน์จากสื่อมวลชนที่มีคุณภาพสูง ๑,๐๐๐ คน ถึงเวลาที่สังคมไทยจะต้องตระหนักว่า**สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่สำคัญในสังคม** และจำเป็นต้องมีเครื่องมือเชิงสถาบันสำหรับสนับสนุน

ผมมีข้อเสนอดังต่อไปนี้

(๑) จัดตั้ง**ราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสารสาธารณะ** (Royal College for Public Communication) เป็นเครื่องมือเชิงสถาบัน

ภาคราชการและภาคธุรกิจมีเครื่องมือเชิงสถาบันมากมาย แต่ภาคราชการสื่อสารอิสระซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อสติปัญญาของสังคม ไม่มีเครื่องมือเชิงสถาบันเลย ต้องคุ้ยเขี่ยพยายามกันด้วยตัวบุคคลด้วยความยากลำบาก ดังที่สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และสภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติได้พยายามทำมาท่ามกลางความอึดอัดขัดสน น่าจะถึงเวลาที่มีการออก**พรบ.** ราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสาร เป็นองค์กรอิสระที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ สถานีโทรทัศน์ Thai PBS เป็นตัวอย่างขององค์กรอิสระที่เกิดขึ้นโดยกฎหมาย และได้รับงบประมาณจากรัฐ ประมาณปีละ ๒,๐๐๐ ล้านบาท

รัฐบาลใช้เงินงบประมาณเป็นหมื่นๆ แสนๆ ล้านบาท ในเรื่องต่างๆ บางเรื่องก็ไม่ค่อยดี การที่จะลงทุนสักจำนวนหนึ่ง ๒ - ๓ พันล้านบาทต่อปี ในการสนับสนุนเครื่องมือเชิงสถาบันเพื่อการสื่อสารสาธารณะนั้นว่าไม่มาก แต่จะให้ผลคุ้มค่า

ราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสารสาธารณะที่มีการบริหารจัดการดี และมีงบประมาณสนับสนุนอย่างพอเพียง สามารถพัฒนาเรื่องการสื่อสารที่มีคุณภาพได้มากมายหลายอย่างด้วยกัน ด้านหนึ่งคือการพัฒนาคุณภาพของนักสื่อในด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่ดี การสนับสนุนการข่าวแบบสืบสวน (Investigative Journalism) การให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้มีวุฒิที่จะเป็นสมาชิกของราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสารสาธารณะ

ขอให้สภากาหนดังกล่าวแห่งชาติ และสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ช่วยกันพิจารณาการมีเครื่องมือเชิงสถาบันสำหรับการสื่อสารสาธารณะ อาจเรียนรู้จากการปฏิรูประบบสุขภาพที่ผลักดันการออกพรบ.ตั้งองค์กรอิสระขึ้นมาหลายองค์กร เช่น สวรส. สสส. สปสช. สช.

- (๒) กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์พิจารณาสนับสนุนการจัดตั้งสถาบันพัฒนาสื่อมวลชน ที่ทำหน้าที่ทำนองเดียวกับราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสารสาธารณะที่กล่าวในข้อ (๑)
- (๓) ภาครัฐกิจสนับสนุนการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการสื่อสารสาธารณะ ในสังคมไทยหลังโควิด ทุกส่วนของสังคมจะต้องคำนึงถึงองค์รวมเสมือนเราอยู่ในร่างกายเดียวกัน จะปล่อยให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายบกพร่องไม่ได้เพราะจะกระทบถึงองค์รวมและทุกส่วน ในขณะที่ระบบรัฐมีข้อจำกัดมาก ภาครัฐกิจมีสมรรถนะและความคล่องตัวสูงกว่ามาก บทบาทของภาครัฐกิจในการพัฒนาประเทศ (Business for Development) จึงมีความสำคัญยิ่ง ภาครัฐกิจน่าจะรวมตัวกันตั้งมูลนิธิเพื่อการสื่อสารสาธารณะ เพื่อทำหน้าที่คล้ายราชวิทยาลัยเพื่อการสื่อสารสาธารณะที่กล่าวถึงในข้อ (๑)
- (๔) กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องสร้างเครื่องมือเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนสื่อมวลชน โดยการปรึกษารื้อกับสภากาหนดังกล่าวแห่งชาติ และสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย

สรุป

วิกฤตการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย ทั้งก่อนและหลังการระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัสโควิด-19 เป็นวิกฤตการณ์ของระบบที่ซับซ้อนยากต่อความเข้าใจและแก้ไข การสื่อสารที่สามารถคลี่คลายความซับซ้อนให้สาธารณะเข้าใจได้ จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการที่ประเทศไทยจะสามารถก้าวข้ามวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ เนื่องจากสถานะที่ซับซ้อนเกิดจากความเชื่อมโยงของเรื่องราวหลายมิติยากต่อความเข้าใจ การจะคลี่คลายได้ต้องการสมรรถนะอย่างสูงของสื่อมวลชน ประเทศต้องเข้าใจว่าสื่อมวลชนเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม รัฐและทุกภาคส่วนของสังคมควรถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องสนับสนุนให้มีเครื่องมือเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนสื่อมวลชน บทความนี้ได้นำเสนอเครื่องมือเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนสื่อมวลชน
